

GİRİTLİ SIRRI PAŞA HAYATI, ESERLERİ, ŞİİRLERİ

Cemâl KURNAZ*

Selim Sırrı Paşa Kandiye'de doğdu (1260/1844). Konya'dan Girit'e göçen bir Türk ailesine mensuptur. Babası Helvacızâde Salih Tosun Efendi'dir.¹ Sırrı Paşa on iki yaşındayken babası öldü, onu ve kardeşlerini büyük babası büyüttü.²

Sırrı Paşa, önce Kandiye âlimlerinden Cevrî Efendi'den ders aldı. Hanya'ya gitti (1277/1860). Burada Evkaf kâtipliğinde bulundu. Daha sonra bir süre İstanbul'da kaldı. Yenişehir Fener'de meclis kâtipliği yaptı. Tepedelenli-zâde İsmail Rahmi ve Hasan Tahsin Paşa'ların divan efendiliğini ve eski sadrazamlardan Edhem Paşa'nın Yanya valiliği sırasında özel kâtipliğini yaptı. Yanya vilayeti mektupçu yardımcılığına atandı (1284/1867). Edhem Paşa'nın İzmir valisi Hekim İsmail Paşa (1807-1879)'ya tavsiyesiyle Aydın vilayeti mektupçu yardımcılığına tayin edildi (1285/1868). Prizren vilayeti mektupçuluğuna atandı (1286/1869)³. Birkaç yıl sonra İstanbul'a geldi. Tuna vilayeti mektupçuluğu (1289/1872), Bihke (1293/1876), -Rumeli beylerbeyi pâyesiyle- İzvornik ve sonra da Vidin'de mutasarrıflık yaptı.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

- 1 Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, C. II, İst. 1972, s. 368-69; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman, C. V, İst. 1996, s. 1507-8; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İst. 1970, s. 1700; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, C. I, MEB. Türk Ansiklopedisi Ktb. No. B/870, s. 424.
- 2 Sırrı Paşa'nın bazı kardeşleri hakkında bilgi sahibiyiz. Ağabeyi Mehmed Efendi Kandiye'de yağ ticaretiyle hayatını geçirmiştir. Diğer ağabeyi Fuat Paşa ise, Bilecik ve Kütahya valiliklerinde bulunmuştur. Kütahya'da Yeşil Cami, idadi mektebi, hükümet konağı, şehir içinde dere rıhtımları ve mesire yerleri yaptırmıştır. Şehrin imarındaki katkılarından dolayı burada bir heykeli yapılmıştır (Nezih Neyzî, *Kızıltoprak Hatıraları*, İst. 1993, s. 50, 55-56). Bir diğer kardeşi Mustafa Nuri Paşa (1851-1923), 1876 Meclisinde zabıt kâtibi, Şûrâ-yı Devlet kâtibi, Girit, Bağdat ve Adana mektupçusu, Adana, Gelibolu, Sakız, Serez, Dedeâğaç mutasarrıfı, Musur, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Ankara, İşkodra, Sivas valisi, Hazine-i hassa nâzırı ve senâtor (1908-1922) olarak görev yapmıştır (Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. II: Türkiye (1074-1990), 2. bsk. Ank. 1996, s. 690). Fuat ve Nuri Paşa'ların mezarları Rumelihisarı'ndadır (Nezih Neyzî, *a. g. e.*, s. 55-56).
- 3 Sırrı Paşa'nın eşi Leyla Hanım, Prizren'le ilgili hatıralarını yayımlamıştır: Leyla Saz, *Haremin İçyüzü*, Haz. Sadi Borak, İst. 1974, s. 298-319.

İzinli olarak İstanbul'da iken, Rusya ile imzalanan antlaşma gereğince Varna ve Şumnu istihkamlarının silah ve mühimmattan arındırılması göreviyle komiser tayin edildi (1878).

Daha sonra Karesi mutasarrıfı ve Trabzon (1879), Kastamonu (1880), tekrar Trabzon (1880), Ankara (1881), Sivas (1883), Diyarbakır (1884-85), Adana (1887-88), Bağdat (1888-89, 1890-95) valiliklerinde bulundu. Bağdat'tan Diyarbakır valisi ile becayiş yaptı. Bu görevdeyken tedavi amacıyla izinli olarak İstanbul'a geldi. Aynı zamanda arazi-i seniyye komisyonu başkanlığı da yaptı.⁴

Vidin mutasarrıflığı sırasında askere erzak temini hususundaki gayretlerini takdirle karşılayan Plevne kumandanı Gazi Osman Paşa'nın padişaha arz etmesi üzerine, Bağdat valisi iken vezirlik rütbesi verildi.⁵

Birinci rütbe Osmanî ve Mecidî nişanlarına sahipti. Diyarbakır valiliği sırasında, izinli olarak bulunduğu İstanbul'da kalb rahatsızlığından tedavi görmekteyken vefat etti (24 Cumâdelâhire 1313/ 12 Aralık 1895). Sultan II. Mahmud Türbesi haziresine gömüldü.⁶

Paşa, görevde bulunduğu vilayetlerde daima yararlı eserler meydana getirmeye çalışmış, yollar yaptırmıştır. Trabzon valiliği sırasında Samsun, Giresun ve Ordu'dan iç kesimlere yol bağlantısı sağlamıştır.⁷

Bağdat valiliği sırasında, halen kullanılmakta olan Sırrıye Barajını yaptırmıştır. Hindîye seddinin inşası ve Hille kanalının açılmasında önemli yardımı olmuştur.⁸ Bağdat'ta sürgün olarak bulunan Süleyman Paşa'nın söylediği şu tarih manzumesi, bu gerçeğin bir belgesidir:

4 Sırrı Paşa'nın 1312'de yayınlanan *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn* isimli eserinin sonunda "Sâhib-i Eserin Terceme-i Hâli" başlığı altında maddeler halinde oldukça ayrıntılı bir hayat hikâyesi eklenmiştir (s. 26-30).

5 -Paşa'nın, vezaret rütbesi verilmesi ve bunun üzerine teşekkür için etek öpmeye geleceğine dair 20 Teşrîn-i sâni 1305 ve 30 Teşrîn-i sâni 1305 tarihli iki telgraf metni için bkz. *Mektûbat-ı Sırrı Paşa*, 2. C., İst. 1310, s. 12-13.

6 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1700-1701. İbnülemin, Selim Sırrı Paşa'nın vefatı üzerine Tercüman-ı Hakikat'te bir yazı yayımlamıştır (7 Kânun-ı evvel 1311).

7 -13 Eylül 1300 tarihinde Ordu Kazası dahilindeki Emirler mevkiinden kazâ-yı mezkûr civârında kâin Hamidiye kazasında bulunan Sivas valisi Rif'at Paşa hazretlerine yazılan ve Ordu yolunun açılışına katılmak için Ahmed Şevki Efendi'nin veya diğer birinin gönderilmesi dileğini içeren bir yazı ve 8 Zilhicce 1301/17 Eylül 1300 tarihinde Ordu yolunun açılışındaki konuşması için bkz. *Trabzon valisi Sırrı Paşa Hazretlerinin Bazı âsâr-ı hâmesini hâvi mecmua*, Trabzon 1301, s. 83-87. Sırrı Paşa'nın oğlu Yusuf Râzî Bel, Sivas valisi Halil Paşa'nın Giresun'a gelişini ve babasıyla beraber bir bayram havası içinde buluştuklarını hatırlamaktadır (Neyzî, a. g. e., s. 54). Halil Rifat Paşa, "gidemediğin yer senin değildir" düşüncesiyle yol faaliyetlerindeki başarısıyla tanınmaktadır. Sırrı Paşa ile Sivas valiliğinde halef-selef olmuşlarsa da, araları açılmış, tartışma basın yoluyla uzayınca Bâbriâli duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır (İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İst. 1952, s. 1537)

8 Paşa'nın, Bağdat vilayeti meclis idare heyetine hitaben kanalı ziyarete geleceğine dair yazı, kanalın açıldığını bildiren telgraf ve kanalın yapımından sorumlu şahsa teşekkür mektubu

O servetçe şehîr olan Irak'ın
Harâb olmuştu kısım-ı bî-misâli

Çöl olup bunca bustân u mezârî'
Dağılmış idi zürrâ' ü ahâli

Fırat mecrâyı tebdîl eylemişti
Bütün ma'mûreler kalmıştı hâli

Ahâli âh u feryâd ede dursun
Emir vermekte olsun Bâb-ı âli

Edinmez idi hiç kimse vazîfe
Vülât-ı sâlîfe çün lâubâli

Cenâb-ı Sırrı Paşa-yı mehâmdan
Dokuz mâh akdemi olunca vâli

Be-fart-ı himmet-i Vâlî-i âlî
Açıldı o sene Hille kanalı⁹

(1308/1890-91)

Sırrı Paşa, Aydın vilayeti mektupçu yardımcılığı görevinde iken, İzmir valisi Hekim İsmail Paşa'nın küçük kızı, şair ve musikişinas Leyla Saz¹⁰ ile evlenmiştir. Bu evlilikten dört çocukları olmuştur: Yusuf Râzi Bel (1870-1945'ten sonra), Vedat Tek (1873-1942), Nezihe Beler, Feride Aynî.¹¹ Sırrı Paşa'nın

ve Padişaha, Hille kanalının açılışı ve burada çekilen birkaç fotoğrafın gönderilmesi hususunda bir yazı için bkz. *Mektubât-ı Sırrı Paşa*, C. 2, İst. 1310, s. 46-51, 78-79. Hille'ye akıtılması düşünülen su için açılan kanalla ilgili 26 Şubat 1305 tarihli ve Hille kanalının resmî açılışının ertelenmesiyle ilgili 8 Teşrin-i evvel 1306 tarihli iki telgraf metni için ayrıca bkz. *Mektubât-ı Sırrı Paşa*, C. 3, İst. 1311, s. 250-254.

⁹ Sırrı Paşa, bu şiirin, Hille kanalının açılışına dair Bağdat'ta bir zât tarafından söylendiği söylerse de (*Mektubât-ı Sırrı Paşa*, C. 3, s. 254), İbnülemin, bu zâtın Süleyman Paşa olduğunu belirtir (*a. g. e.*, s. 1701). Bilindiği gibi Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892), Tuna Balkan orduları başkumandanı iken savaşı kaybetmesi üzerine yargılanmış ve müşirlik rütbesi alınarak Bağdat'a sürülmüştü (1878). 14 yıl süren sürgün hayatının sonunda burada vefat etmişti (TDEA, C. VIII, İst. 1998, s. 65). Sırrı Paşa'nın adını anmamasının sebebi, herhalde Süleyman Paşa'nın saray nezdinde gözden düşmüş olmasıdır.

¹⁰ Şair ve betekâr Leyla Saz (1850-1936), Hekimbaşı Sakızlı İsmail Paşa'nın kızıdır. Çocuk yaşta saraya alındı. Abdülmecid'in kızı Münire Sultan ile birlikte yetişti. Küçük yaşta şiir söylemeye başladı. Mezarı Edirnekapı Şehitliği'ndedir. Günümüze elli kadar şarkısı ulaşmıştır. Eserleri: *Solmuş Çiçekler*, İst. 1928 (Şiirler), *Haremın İçyüzü*, Haz. Sadi Borak, İst. 1974 (TDEA, C. VII, İst. 1990, s. 471-472).

¹¹ Sırrı Paşa'nın çocukları ve torunları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öztuna, *a. g. e.*, s. 691. Sırrı Paşa'nın kızı Feride Aynî'nin kızının oğlu Nezih Halim Neyzî (d. 1923), Sırrı

ikinci bir evlilik daha yapmışsa da, bu konuda yeterli bilgiye sahip değiliz. Paşa'nın Diyarbakır ve Bağdat valiliği sırasında yanında bu ikinci hanımı bulunmaktadır.¹² Sırrı Paşa'nın ikinci hanımından olan çocuklarından Kâmuran Bey'in adını bilmekteyiz.¹³

Sırrı Paşa mizac olarak titiz ve sinirli bir yapıya sahiptir.¹⁴ Özellikle, eserlerine yönelik eleştiriler karşısında çok tahammülsüz olduğu ve karşılık olarak ağzına geleni söylediği bilinmektedir.¹⁵

Nesrinin nazmından daha başarılı olduğu söylenir.¹⁶ Esasen, manzum eserleri pek fazla değildir. Rik'a yazısını kendine özel bir tarzda yazmaktadır.¹⁷ Valiliği sırasında emrinde bulunanlardan bazıları nesrini ve yazısını taklit etmişlerdir.

Eserleri:

1. Şerh-i Akaid Tercümesi, Rusçuk, 1292.

Neseff'in Akaid'ine Taftazani'nin yaptığı Şerhi ve haşiyelerinin tercümesi olan eser, Sırrı Paşa'nın yayınladığı ilk kitabıdır. Kitap, 1 mukaddime (s. 1-76) ve 4 cüzden meydana gelmiştir: Cüz-i evvel (s. 1-80), cüz-i sânî (81-160), cüz-i sâlis (s. 161-240), cüz-i râbî (s. 241-322). Paşa, Tuna vilayeti mektupçusu iken yayınlanmıştır.

2. Rû'yetü'llaha Dair Risâle, Rusçuk, Tuna Vilayeti Matb. 1293, 82 s.

Mahşer gününde Hakk'ı görmenin mümkün olup olmadığına dair kelâm âlimleri ile Mu'tezile'nin görüşlerini tartışan bir eserdir.

Paşa ailesine dair bazı hatıralarını kitap olarak yayımlamıştır (*Kızıltoprak Hatıraları*, İst. 1993).

- 12 Neyzî, *a. g. e.*, s. 97. Leyla Hanım, Paşa'nın mektupçuluk ve valilik görevleri sırasında Prizren, Tuna, Trabzon ve Kastamonu'da eşiyle birlikte bulunmuştur. Bağdat'a gitmeyişi, hastalık veya bir başka sebeple midir, bilemiyoruz.
- 13 Kâmuran Bey'in kabri, Rumelihisarı'nda, amcaları Fuat ve Nuri Paşa'ların yanındadır (Neyzî, *a. g. e.*, s. 51). Leyla Hanım hakkında yapılan bir televizyon programından sonra Sırrı Paşa'nın ikinci hanımından gelen torunları Nezih H. Neyzî'yi telefonla arayıp bulmuşlar. Meğerse, aynı devlet dairesinde çalışmaktaymışlar. Aynı toplantılarda bulunmuşlar da, birbirlerinden haberleri yokmuş (Neyzî, *a. g. e.*, s. 97-98).
- 14 Yemeğe düşkün olan Paşa'nın çavuş üzümünü soydurup, çekirdeklerini ayıklattıktan sonra kaşıkla yemesi onun mizacı hakkında bir ip ucu sayılabilir (Neyzî, *a. g. e.*, s. 55).
- 15 İbnülemin, *a. g. e.*, s. 1703.
- 16 İbnülemin'in, Harputlu Abdülhamid Hamdi'nin oğlu Mehmed Kemalüddin Efendi'nin Kaside-i Münferice Tahmisinin Şerhi'ne şârihinin arzusu üzerine "Sırrı Paşa'nın nesri tarzında" bir takriz yazdığına bakılırsa (*a. g. e.*, s. 861), nesirde gerçekten üslûp sahibi olduğu anlaşılır.
- 17 İbnülemin, Mehmed Nezih Bey (1839-1908)'den söz ederken, Giritli Sırrı Paşa tarzında güzel rik'a yazdığını söylemektedir (*a. g. e.*, s. 1194). Bu ifadeden, onun rik'ada üslûp sahibi bir hattat olduğu anlaşılmalıdır. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar'da "Rik'a yazısı güzel ve kendine mahsus bir tarzıdır."* demektedir (2. bsk. İst. 1970, s. 760-61).

3. **Nakdü'l-Kelâm Fî Akaidi'l-İslâm**, İst. 1302, 8+367 s.; 2. bsk. İst. 1310, 2 +355+ 3 s.; 3. bsk. 1324, 355 s.

Şerh-i Akaid Tercümesi'nin bazı kısımlarını kısaltıp, mânâsını şerh suretiyle meydana getirilmiştir. Yazımı 13 Cumâdelulâ 1301 - 28 Şubat 1300'de Trabzon'da tamamlanmıştır.

Kazım Albayrak tarafından, günümüze uygun bölümler seçilip sadeleştirilmek suretiyle *İlm-i Kelâmın Özü* adıyla yayımlanmıştır (Tahkim Yayınları, İst. 1987).

4. **Sırr-ı Kur'an**, 3 Cüz, İst. 1302-1303.

Fahreddin Râzî'nin tefsirinin tercümesi mahiyetindedir. Üç cüzden meydana gelmektedir. Bizim görebildiğimiz 1. cüz 280 sayfadır. Birinci kitap, 1. kısım: Eûzu besmele tefsiri (1-30 s.), 1. bâb: Kelime (s. 30-80), 2. bâb: harfler (s. 81-95), 3. bâb: İsim ve fiil (s. 96-118), 4. bâb: İsm'in kendi envâna taksimi (s. 119-124), 5. bâb: Esmâ-yı ecnâs ile esmâ-yı müstakanın ahkâmı (s. 124), 2. Kısım: İstiareye müteallik mebahis. 14 Cumâdelâhire 1302/ 19 Mart 1301'te tamamlanmıştır.

5. **Ârâ'ü'l-Milel**, Şirket-i Mürettebiye Matb. İst. 1303, 227+1 s.

Paşa, "nice tesânif-i mu'tebereden muktebes bir hülâsa-i dil-nişîn" diye tanımladığı bu eserinde, ahkâm-ı şer'iyye, ehlü'l-ehvâ' (ehl-i kıbla), fetevâ, dea'avâ, içtihad, müctehid, ilm-i fıkıh, ilm-i kelâm, Peygamber'in vefatı, ihtilâfât, sahâbenin tabakaları, hilafetteki ihtilaf, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali hilafetleri, şifa ve seyf ayetleri, sekiz büyük islâm fırkası, ehl-i sünnet ezhebi ve akidesi gibi konulardan söz etmektedir.

6. **Sırr-ı Furkan** (Tefsîr-i Sûre-i Furkan), 2 C. 2. bsk. İst. 1307, 320, 309 s.; 2. bsk. 1312, 316, 309 s.

Yazımına Adana'da başlanıp Kerbela ve Medine'de devam edilen eser, 27 Cumâdelâhire 1309 - 15 Kânunısâni 1270 Şemsî'de Diyarbakır'da tamamlanmıştır. Baş tarafta, Lebibzâde Sabahaddin, el-Hac Ahmed Hilmi, Karadağî Mahmud, Adanalı Muhammed Nuri, Es-Seyyid Mirza Ebulkasım Tıbatbât ve Mustafa Nuri Efendilerin takrizleri bulunmaktadır (s. 5-13).

7. **Sırr-ı İnsan** (Tefsîr-i Sûre-i İnsan), Dersaadet, 1312, 244 s.

Diyarbakır merkez müftüsü Ömer Ali'nin takrizi (s. 3-4), Amidli Lebibzâde Mehmed Subhi'nin takrizi (s. 5), Tahmid (s. 6-7), Tefsîr-i Sûre-i İnsan (s. 11-237).

8. **Ahsenü'l-Kasas** (Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf), Cüz: 1, İst. 1309, 204 s., Cüz: 2, 372 s.; Cüz: 3, 470+2 s.

Yazımı 1306'da Diyarbakır'da tamamlanmıştır (s. 7). Ayetlerin tefsirinde Fahreddin Râzî, Şeyhzâde, Kazi Beyzavi, Bursalı İsmail Hakkı, Konevî, İmam

Süyûtî, Molla Cami, Hafız, Attar, Mevlana, Kemal Hocendî gibi isimlerin görüşlerine ve örnek beyitlerine de yer verilmiştir.

9. **Sırr-ı Tenzil**, Diyarbakır, 1311.

Ahsenü'l-Kasas'tan kısaltılmış şekli olan eser, 29 Rebiülevvel 1311 - 27 Eylül 1309'da tamamlanmıştır. Ahsenü'l-Kasas'ın mukaddimesi aynen konmuştur. Metin 59 sayfadır. Sonda, Kazazzâde Mehmed Nuri (s. 60-61), Es-Seyyid Ebulkasım (s. 61-63), Lebibzâde Muhammed Subhi (s. 63-64), Ahmed Hilmi (s. 64), Es-Seyyid Mustafa Râgıb (s. 65-67) takrizleri bulunmaktadır.

10. **Rûh**, Şirket-i Mürettebiye Matb. İst. 1303, 2. bsk. İst. 1305, 63 s.

Mukaddime (s. 1-13), Rûh (s. 15-47), Rûh-ı cismânî (s. 49-50), Rûh-ı Rabbânî (s. 51-52), Telvîh-i Yesîr (s. 53-55), İstiksâ (s. 56-60), İbni Sina'nın Kasîde-i Rûhiyye isimli Arapça şiiri (61-62). Mukaddimenin sonundaki tarihten 1303'te Ankara'ta tamamlandığı anlaşılmaktadır.

11. **Nûrû'l-Hüdâ Limen İhtidâ**, Diyarbakır Vilayet Matb. 1310, 191 s.

Diyarbakır'da Keldanî başpiskoposu Abdu Yesu' ile Hz. Muhammed'in peygamberliği ve teslis konusunda yapılan münazara üzerine yazılmıştır. Teslisin geçersiz, günümüzdeki İncillerin tahrif edilmiş olduğunu anlatır.¹⁸

12. **Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn**, Dersaadet, 1312, 30 s.

Damadı Mehmed Ali Aynî'nin 22 Nisan 1312 tarihli takdim yazısıyla basılmıştır (s. 3). Aynî'nin belirttiğine göre, Sırr-ı Meryem isimli kitaba mukaddime olarak hazırlanmış, fakat kitabın baskısı geciktiği için müstakil olarak basılması uygun görülmüştür.¹⁹

Eserin konuları: İlm-i tefsir (s. 4), tefsircilerin kısa hayat hikâyeleri (s. 5). 1. Tabaka: Sahabe-i Güzîn (s. 5-9), 2. tabaka: Tâbiîn (s. 9-15). 3. tabaka: Akvâl-i sahabe ve tâbiîni cem' eden müfessirler (s. 15-18), 4. tabaka (s. 18-21), 5. tabaka: s. 21-22). Âdâb-ı Müfessirîn: Müfessirlerin bilmesi gereken on beş ilim (s. 23-25). Eserin sonunda Paşa'nın hayat hikâyesi de eklenmiştir (s. 26-30).

13. **Sırr-ı Meryem** (Tefsîr-i Sûre-i Meryem), C. 1. bsk. Âmid Vilayet Matb. 1311, 168 s.

Fatiha başlıklı giriş (s. 3-4), Mukaddime (s. 5-29): Meryem sûresinin adı (s. 5-10), tevil ve tefsir (s. 10-13), Tabakât-ı Müfessirîn (s. 13-26), Âdâb-ı Müfessirîn (s. 27-29). Sırr-ı Meryem (s. 30-168).

14. **Mektubât-ı Sırrı Paşa**:

Sırrı Paşa'nın valiliği sırasındaki resmi ve şahsî yazışmalarını ihtiva etmektedir. Çeşitli zamanlarda 3 cilt halinde basılmıştır: 1. C. *Trabzon valisi Sırrı Paşa Hazretlerinin Bazı âsâr-ı hâmesini hâvi mecmuadır*. Trabzon Vilâyet

¹⁸ Ali Kemali Aksüt, *Profesör Mehmet Ali Aynî Hayatı ve Eserleri*, İst. 1944, s. 57.

¹⁹ Bizim tesbitimize göre Sırr-ı Meryem 1311'de Diyarbakır'da basılmıştır.

Matbaası, Trabzon 1301, 136 s.; 2. bsk. İst. 1303, 206 s.; 3. bsk. İst. 1309, 198+4 s.; 4. bsk. 1316, 192 s. (*Mektûbat-ı Sırrı Paşa*, vali-yi vilâyet-i Diyarbakır, Sahib ve naşiri, kitapçı Arakel, matbaa-i nişân Berberiyân, İstanbul, 1309, 196 s. (Eserin önsözünde Kitapçı Arakel, kitabın ilk olarak Trabzon'da basıldığını, buna bazı müsveddelerin de ilave edilerek ikinci kez İstanbul'da basıldığını belirtiyor. Sonra da üçüncü baskısını yapmaktan kıvanç duyduğunu ilave ediyor.) 2. C. *Mektûbat-ı Sırrı Paşa*, İst. 1310, 98+1 s.; 2. bsk. İst. 1315, 96 s. 3. C. *Mektûbat-ı Sırrı Paşa*, Toplayan: Abdülaziz Tal'at, Diyarbakır, 1311, 255+1 s.

15. **Galatât**, 2. bsk. İst. 1301, 3. bsk. İst. 1305, 63 s.

İbni Kemâl'in Galatât'ına bazı maddeler eklenerek meydana getirilmiştir. Eserin sonunda, Münif Paşa'nın takriz mahiyetinde bir yazısı yer almaktadır (s. 60-63).

16. **Sırr-ı İstivâ**: Hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

17. **Nümûne-i Adâlet**: Hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

18. **Lek Dukakin**: İbnülemin'in "Arnavutların ahlâkı ve eski âdetleri hakkında" dediği bu eser hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.²⁰

19. **Mi'yârü'l-Makâl**: Mekteb-i Sanayi Matbaası, İst. 1303, 50 s. Tarafımızdan görülememiştir.

20. **Divançe-i Sırrî**: Sırrı Paşa'nın divançesine rastlanmamıştır. Torunları elinde bir şiir mecmuası olduğu söyleniyorsa da, ulaşmak mümkün olmamıştır. Elimizde, çeşitli zamanlarda basılmış bulunan mektuplarının aralarında serpiştirilmiş, kırk kadar şiiri bulunmaktadır.²¹

*

Sırrı Paşa, görevde bulunduğu yerlerde ilim ve irfan sahipleriyle görüşüp hürmet eder, elinden gelen hizmet ve yardımı yapmaktan zevk alırdı. Diyarbakır'a vali olarak giderken, Kadirî ve Şâzilî şeyhlerinden Abdülhamid Hamdi Efendi (1245-1830/1320-1902)'yi Harput'ta ziyaret etmiş, daha sonra Diyarbakır'a davetle hürmet göstermiştir (1895-96).²² Muallim Naci ve Harputlu Hacı Hamdi Efendi'ye el altından yardım yaptığı bilinmektedir.²³ Yetenekli insanların elinden tutmuştur. Süleyman Nazif, babasını kaybedip kimsesiz kaldığı günlerde

²⁰ İnal, a. g., e., s. 1701.

²¹ Girit'te yayınlanan İntibâh gazetesinde (No. 34, 28 Ramazan 1298, s. 4), Giritli şairlerin tanıtıldığı bir tefrika dizisinde, Trabzon valisi Sırrı Paşa'nın adalı şairler hakkında mükemmel bir eser telifiyle meşgûl olduğu, yakında basılacağı haber verilmekteyse de (Ahmet Sevgi, "Giritli Şairler", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı: 7-8, Konya, 1992-1993, s. 33, 49).

²² İnal, a. g., e., s. 549.

²³ Aksüt, a. g., e., s. 46.

Diyarbakır valisi Sırrı Paşa'nın himmetiyle işe başladığını ve kısa sürede sâniye rütbesine yükseldiğini minnetle anmaktadır.²⁴

Kandiyeli İbrahim Rahmi Efendi (1839-1894), Sırrı Paşa'nın bir gazeline yazdığı nazirede, onun doğruluğu sebebiyle padişahın iltifatına layık olduğunu belirtir:

Rahmî Cenâb-ı Sırrî gibi râst-rû olan
Şâyân-ı iltifât-ı Şeh-i Cem-sipâh olur²⁵

Şairliği

Paşa, bazı şiirlerinde mahlasını Sırrî veya vezin gereği Sırrı olarak zikreder. Mahlasın bazan makta' beytinden önce zikredildiği olur (Meselâ bkz. 9. şiir).

Bazı şiirlerinin matla' yoktur. Bunlar, nâ-tamam gazel veya kıt'a görünümündedir (Meselâ bkz. 3, 4, 9, 13. şiirler).

Paşa, geleneğe uyarak mahlas beyitlerinde temeddühe de yer verir:

Sırrî bu heft beyti her kim ederse tanzîr
Mısr-ı kemâlin oldur sultân-ı kâm-kârı²⁶

Şu kıt'ası da aynı mahiyettedir:

Lâyık sana baş eğse bedî'-i Hemedânî
Yok zâtına irfânda ne sâni ne medânî
Kadri bilinir her nerede olsa edîbin
Takdir eder onu hem e'âlî hem edânî²⁷

Paşa'nın her bir gazelinin yeni ve orijinal bir üslûpta olması, sevgilinin sonsuz meziyetlerinden kaynaklanmaktadır:

Her bir gazelim böyle nev-üslûb olamazdı
Evsâfin eğer olmasa gayr-i mütenâhî²⁸

Sırrı Paşa, Trabzon valiliği sırasında bu şehirden söz eden şiirler de yazmıştır:

Bülbül gibi oldun yine ey hâme tarab-zâ
Bilmem eser-i feyz-i Trabzon mu nedir bu?²⁹

²⁴ İnal, *a. g. e.*, s. 1114. Eleştirilerini açıkça yazmaktan çekinmediği için sonraları Süleyman Nazîfe eskisi kadar ilgi göstermemişse de, Mehmet Ali Aynî'nin ricasıyla Vilayet gazetesi yazarlığına getirmiştir (Aksüt, *a. g. e.*, s. 178).

²⁵ İnal, *a. g. e.*, s. 1331.

²⁶ Âsâr, 94; İnal, *a. g. e.*, s. 1704.

²⁷ Âsâr, 50; Mektûbât, 131.

²⁸ Mektûbât, 125; Âsâr, 45.

²⁹ Âsâr, 41-42; Mektûbât, 122-23.

Trabzon şâirini Sırrı ne mümkün taklîd
Başkadır şîve-i güftârı bu mahdûmların³⁰

Şu beyitte geçen Rûhî-i Âgâh da Trabzonlu olmalıdır:

Nice şâirle görüşdümse de Sırrı, birisin
Bulmadım Rûhi-i Âgâh gibi câna yakın³¹

Bir beytinde, kişinin azminin neler yapabileceğini anlatmak için Süveyş kanalını örnek göstermiştir:

Süveyş cedvelini görsün edenler şüphe
Mülteka'l-ebhar eder beri sebâtı kişinin³²

Sırrı Paşa, sevgilinin güzel söz söylemede hocasının Mentor olduğunu, nice Kalipso'nun onun sözlerinin hayranı olduğunu belirtir:³³

Kalipso'lar dahi el-hak olur hayrân-ı güftârı
Kemâlât-ı sühanda hâcesi Mentor'dur gûyâ³⁴

Sırrı Paşa'nın herhangi bir tarîkate bağlı olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak, aşağıdaki beytinde Mevlânâ'ya olan bağlılığından söz ediyor. Şiirlerinde buna ait başka bir ip ucu bulunmadığı için, bu söyleyişin bir gerçeği mi ifade ettiği, yoksa edebî bir söyleyiş mi olduğunu kestirmek mümkün değildir:

30 Âsâr, 103.

31 Âsâr, 56; Mektûbât, 136.

32 Âsâr, 97.

33 Kalipso, Homeros'un Odessea'sında, Odysseus'u eşinden sonra en çok seven yüce tanrıça olarak geçer. Mentor, Odysseus'un sadık dostudur. Sefere çıkınca ailesini ona emanet etmiştir. Tanrıça Athena, bir yardım yapmak istediğinde Mentor kılığına girer. Bu bakımdan Mentor, özel ismi yanında, yol gösterici, kılavuz anlamı da kazanmıştır (Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 2. bsk. İst. 1978, s. 181, 223). Paşa'nın bu isimleri Yusuf Kâmil Paşa'nın Telemak Tercümesi (İst. (1862))'nden aldığını sanıyoruz. Çünkü şiir, Telemak'ın Ahmet Vefik Paşa'nın tercümesinden önce yazılmıştır. Fenelon'un bu eseri, Fransa veliahtına hükümet idaresi hakkında bilgi vermek için yazılmış hikâyelerden meydana gelmektedir. Mustafa Nihat Özön, eserin konusunu şöyle özetlemektedir: "Telemaque, Truva savaşında bulunan kahramanlardan Ulysse'in oğludur. Savaştan sonra Ulysse geri dönmemiş, yollarda başından bir sürü olay geçmiştir. Karısı ve oğlu onu aramaya çıkarlar. Mentor adıyla bilge bir insan kılığına girmiş olan Minerve, Telemaque'a yol göstericilik ve arkadaşlık etmek üzere birlikte yola çıkarlar. Bindikleri gemi fırtınada Kalipso'nrun adası yakınlarında batar, birlikte adaya çıkarlar. Telemaque, Kalipso'ya başından geçenleri anlatmaya başlar. Yolculuğu sırasında gördüğü Mısır, Fenike, Kıbrıs ve Giri'tteki yönetim ve halkın yapısı hakkında bilgiler verir. Telemaque, burada Kalipso'nun nemfolarından birine âşık olur. Mentor, onu sonu olmayan bu sevdadan vazgeçirir. Eser, bir sürü olaydan sonra, Telemaque'ın babasını bulması ile sona erer." (*Türkçede Roman*, 2. bsk. İst. 1985, s. 117).

34 Âsâr, 48-49; Mektûbât, 129-130.

Ben ki oldum mutrib-i dergâh-ı Mevlânâ-yı Rûm
Sırrı zülf-i hûr-ı 'în târ-ı rebâb olmaz bana³⁵

Sırrı Paşa'nın şiirlerinde tasavvuf konusu önemli bir yer tutar.

Gönül öyle bir aynadır ki, onda her ayna Hakk'ın cemâli olarak görünür:

Gönül bir âyinedir kim her âyine onda
Cemâl-i Hazret-i Sultân-ı Lem-yezel görünür³⁶

Sevgili, zâhirde âşığının canı gizli ise de, onun yüzü âlemin gözünde olduğu gibi apaçık görünmektedir. Âyette belirtildiği gibi, her nereye dönülse Hakk'ın vechi oradadır:³⁷

Zâhirde nihân cân gibi cânânımız ammâ
A'yân-ı mazâhirde ayân vechi kemâhî³⁸

*

Gerçi güzelim sûret-i zâhirde nihânsın
Ammâ ki hep a'yân-ı mazâhirde ayânsın³⁹

*

Nikâb-ı zülfünü ref' it ruh için mâhı görsünler
O ruhsâr üzre nûr-ı *semme vechullâhu* görsünler⁴⁰

*

Mir'ât-ı vücûd-ı Hak hep a'yân
Pinhân ise de ayân içinde
Âsârı değil midir nümâyân
Hem yerde hem âsumân içinde⁴¹

Şeriatin emir ve yasakları sadece akıl sahipleri için geçerlidir. Âşıklar, Mecnun gibi her türlü kayıttan kurtulmuşlardır:

35 Âsâr, 36-37; Mektûbât, 117.

36 Âsâr, 45; Mektûbât, 125.

37 Fe-eynemâ tuvellû fe-semme vechu'llah (Nereye dönerseniz, Allah'ın vechi oradadır) Bakara/215.

38 Mektûbât, 125; Âsâr, 45.

39 Âsâr, 47-48; Mektûbât, 129.

40 Âsâr, 112.

41 Sırrı Paşa, *Rûh*, Ankara, 1303, s. 3, 13.

Mecnûn gibi lâ-kayd olur erbâb-ı muhabbet
Âkilleredir Sırrı o emr ile nevâhî⁴²

Paşa, "semme vechu'llah" telakkisinin devamı niteliğinde, bazan da rindâne bir tasavvuf neşesi ile konuşur: Put gibi güzellerin kaşları ona mihrap ve minberdir. Sarhoşların sesi Allahü ekber nârasıdır. Onun yanında kilise ve mescidin ikisi de birdir. Güzelin yüzü ona Kâbe'dir:

Tâk-ı ebrû-yı bütân mihrâb u minberdir bana
Bang-i mestân na'ra-i Allâhu ekberdir bana

Deyr ü mescid ikisi indimde yeksândır benim
Ka'betü'l-ulyâ mücerred vech-i dilberdir bana⁴³

Paşa'nın şatahat özelliğinde söyleyişleri de vardır: Fikir meleği yüce âlemlerde gezinmektedir; arş, ferş ve mekânsızlık âlemi tamamıyla ona tâbidir. Fikirleri mânâ âlemine yükselince, Cebrail ona yoldaş olup gitmektedir:

Âlem-i bâlâda seyr eyler sürûş-ı fikretim
Arş u ferş ü lâ-mekân cümle müsahhardır bana⁴⁴

*

Edince âlem-i ma'nâya Sırrı fikrim urûc
Emîn-i vahy-i Hudâ hem-rikâb olup gidiyor⁴⁵

Sırrı Paşa, güzellerdeki güzellikleri Hak'tan birer eser olarak görür: Sevgilinin yanağının mushafında nûr ayetini okur. Onun gönül çeken sözleri Kur'an'ın i'câzına benzer. Sevgilinin aya benzeyen yanağını görmeden, Hakk'ın Âdem'i kendi sûretinde yarattığına inanası gelmez. Pervâne, fenâ fillah sırrını göstermek için aleve yakın olur.

Âyet-i nûr okunur mushaf-ı ruhsârında
Sühan-ı dil-keşi i'câzda Kur'ân'a yakın

Sûreti üzre Hudâ Âdemi halk ettiğine
Görmeden mâh-ruhun gelmiyor insana yakın⁴⁶

42 Mektûbât, 125; Âsâr, 45.

43 Âsâr, 52-53; Mektûbât, 133.

44 Âsâr, 52-53; Mektûbât, 133.

45 Âsâr, 55-56; Mektûbât, 135-36; Inal, *a. g. e.*, s. 1703.

46 Buradaki "yakın" kelimesi, gerçekliğinde şüphe bulunmayan, tatmin edici bilgi anlamındaki "yakîn" yerine kullanılmıştır.

Eyleş izhâr bize sırr-ı *fenâ fi'llâhı*
Sanma bîhûde olur şu'leye pervâne yakın⁴⁷

Sevgilinin yanağında Hakk'ın nûru görünmektedir. O, ezelde Hakk'ın cemâlinin sırrına mazhar olmuştur. Görünüşü bakımından ince mânâlarla dolu bir ledün kitabıdır, ibretle dolu güzel bir nüshadır:

Zâhirdir anda nûr-ı tecellî-i zü'l-Celâl
Olmuş ezelde mazhar-ı sırr-ı cemâl ruh

Pür-nükte bir kitâb-ı ledündür şemâilî
Bir nüsha-i nefîse-i ibret-meâl ruh⁴⁸

Paşa, güllerde sevgilinin al al olmuş yanağını görür. Hem gül, hem de yanak sayfasında görünen Hakk'ın kudretidir. Sevgilinin yanağındaki ben de, bu düşünceden ayrı değildir; o, ârifler Kâbe'sinde Bilal-i Habeşî'nin yanağının nakşıdır:

Bir nazar eyle güllere bir ruh-ı âl âli gör
Safha-i in ü ânda kudret-i lâ-Yezâli gör

Hâlî değil bu nükteden cân gözün aç da hâli gör
Ka'be-i ârifinde nakş-ı ruh-ı Bilâl'i gör⁴⁹

Paşa, Hakk'ın kudretini anlamak istemeyenlere, biraz da şiiriyetten uzaklaşarak şöyle seslenir: O şarlatanlara, geometri (hendese) taslayanlara söyle de, petekteki kemali görsünler!

Söyle o şarlatanlara hendese taslayanlara
Var nazar et kovanlara nahledeki kemâli gör⁵⁰

Paşa, bir şiirinde hakiki sevgiliye şöyle niyaz eder: N'ola lütfedip *len-terâni* (sen beni göremezsın)⁵¹ örtüsünü kaldırsan da, âşıkların, eşi benzeri olmayan o temiz cemâlini görseler. Vahdet meclisi kurulsa da, lâhutî kadehler elden ele dolaşsa, âşıkların bir kez olsun bu yolun âdâbını görseler. Gönül, mahviyyeti mahvederek tevhit sırrına ermiştir. Fenâfi'llah mülkünü nasıl zabettiğini gelip de görsünler. Hak âriflerinin kutsal dili ve ağzından çıkan gülbangin deminin *nefahtü fihî min rûhî* (Ben ona ruhumdan üfledim)⁵² feyzi olduğunu görsünler.

47 Âsâr, 56; Mektûbât, 136.

48 Âsâr, 99-100.

49 Âsâr, 98.

50 Âsâr, 98.

51 A'râf/143.

52 Hicr/29.

Ne var kaldırsan ihsânınla setr-i "*len terânî*"yi
Cemâl-i pâk-i bî-emsâl ü bî-eşbâhı görsünler

Kurulsun bezm-i vahdet, devre çıksın câm-ı lâhûtî
Gelip âşıkların bir kerre resm-i râhı görsünler

Gönül kim mahv-ı mahviyyetle ermiş sırr-ı tevhide
Nasıl zabt eyliyor mülk-i fenâ fi'llâhı görsünler

Dem-i gülbangi hem feyz-i "*nefahtü fihî min râhî*"
Fem-i kudsî-zebân-ı ârif-i bi'llâhı görsünler

Canlar yakan bir Yâ Hak nârası vurarak mâsivâyı yak da, âh şimşeginin
ateşli tesiri ne imiş anlasınlar:

Urup bir na'ra-i cân-sûz-ı "yâ Hak" mâsivâyı yak!
Nedir te'sîr-i âteş-tâb-ı berk-ı âhı görsünler

Evvâh "çok âh eden" demektir. Kuran'da Hz. İbrahim'in sıfatı olarak geçer. Aynı zamanda, merhametli, imanı sağlam, din bilgisi geniş kimse" anlamlarına da gelir. Sırrı Paşa, kendisini "evvâh" olarak nitelediği beytinde, kendisini anlamayanlara, mahşer gününde Allah'ın gufrânına mazhar olur muyum olmaz mıyım görsünler demektir:

Olur olmaz mı yarın mazhar-ı gufrânı Allah'ın
Huzûr-ı izzetinde Sırrî-i evvâhı görsünler⁵³

"Li-ma'allah", hadis olduğu rivayet edilen sözden alınmıştır: "Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne bir mukarreb melek, ne de bir peygamber öyle bir yakınlığı elde edebilir." Paşa, gönülden mi, gözden mi, her nereden anlamışsa anlamış, "li-ma'allah" harîmine ulaşan gizli bir yol bulmuştur:

Gönülden dîdeden nerdense artık Sırrî fehm ettim
Harîm-i *lî-ma'allaha* varır bir gizli râhın var⁵⁴

Girit'in yetiştirdiği müstesna isimlerden birisi olan Sırrı Paşa, başarılı bir yönetici ve kültür adamı olarak Osmanlı devletinin son dönemine damgasını vurmuştur. Şiirleri, sayıca mensur eserleri kadar çok ve başarılı olmamakla birlikte, Paşa'nın duygu ve düşünce dünyasını anlamamıza katkıda buldukları için önemlidirler. Özellikle tefsir alanındaki eserleri üzerinde yapılacak mukayeseli araştırmalar, onun farklı ve yeni yaklaşımını ortaya koyabilecektir.⁵⁵

⁵³ Âsâr, 112.

⁵⁴ Âsâr, 151-52.

⁵⁵ Bu konu ile ilgili bazı tez çalışmaları yapılmışsa da sadece künyelerini tesbit edebildik: İsmail Borlak, *Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Ank. İlahiyat Fak. Ank. 1993; Bayram Ali Öztürk, *Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Erzurum İlahiyat Fak. Erzurum, 1978.

SIRRI PAŞA'NIN ŞİİRLERİ⁵⁶

1

Mihr-i aşkım perde-i zulmet hicâb olmaz bana
Ebr-i zülfün ey saçı Leylâ nikâb olmaz bana

Neyleyem sâkî humâr-âlûd olan câm-ı meyi
Bâde-i la'lin gibi rengîn şarâb olmaz bana

Meclis-i vaslında cânânın ne lâzım güft ü gû
Gamze-i pür-kevkebi faslû'l-hitâb olmaz bana

Bir şeh-i ma'nâ esircidir (?) dil ki kim anın
Âsitân-ı himmetinden sedd-i bâb olmaz bana

Ben ki oldum mutrib-i dergâh-ı Mevlânâ-yı Rûm
Sırrı zülf-i hûr-ı 'în târ-ı rebâb olmaz bana⁵⁷

1281

2

Zerre-i hâk-i rehin mihr-i dıraşân görünür
Rîze-sengi gözüme la'l-i Bedehşân görünür

Seng-i hârâ kadar incitmede kalbi sitemi
Gerçi zâhirde leb-i la'li dür-efşân görünür

Yine devrân kara sevdâya mı uğrattı dili
Kâkül-i yâr gibi hâli perîşân görünür

Ne kadar mahv-ı vücûd etse de pervâne yine
Şu'le-pûş olmada gizli heves-i şân görünür

Hak vere olmasa tûfân-zede iklim-i vücûd
Sırrı'nın çeşme-i çeşmânı hurûşân görünür⁵⁸

⁵⁶ Sırrı Paşa'nın şiirleri mektuplarının aralarına serpiştirilerek yayınlanmıştır. Biz, şiirlerin bulunduğu kitapları *Âsâr*: Trabzon Valisi Sırrı Paşa Hazretlerinin Bazı *Âsâr-ı Hâmesini Hâvî Mecmuadır*, Cüz 1, Trabzon 1301 ve *Mektûbât* : *Âsâr-ı Hâme-i Sırrı Paşa*, Vali-i Vilâyet-i Diyarbakır, İstanbul 1309. (Kapakta: Mektûbât-ı Sırrı Paşa yazmaktadır) şeklinde kısaltarak gösterdik.

⁵⁷ *Âsâr*, 36-37; Mektûbât, 117.

⁵⁸ *Âsâr*, 37; Mektûbât, 118.

3

Her birinde bir gönül bend eylemek mi maksadın
Halka halka pîç pîç olmuş o gîsûlar nedir

Doğru söyle itr-ı şâhîler mi sürdün başına
Sünbül-i zülfünde yâ ey gül bu hoş-bûlar nedir

Sihri gelsin senden öğrensin füsünkârân-ı dehr
Gamze-i fettânına nisbetle câdûlar nedir

Olmasaydın sen güneş yâ merkez-i âlem gibi
Dâim etrâfında seyr eden bu meh-rûlar nedir

Derd-i hicrânınla oldu şöyle çeşmim eşk-bâr
Kim ana nisbet akar sular nedir cûlar nedir

Sen demez miydin ki sensiz geşt-i gülşen eylemem
Elde gül ağzında mül başında şebbûlar nedir

Dergeh-i şevkinde Sırrî-i şikeste-hâtırın
Sevdiğim bak ettiği bu hâylar hûlar nedir⁵⁹

1280

4

Sevdâ-zede-i zülfün imiş ey saçı Leylâ
Zencîre urun gönlümü Mecnûn mu nedir bu?

Durmaz akar ağlar gam ile dîde dem-â-dem
Fevvâre-i pür-hûn mu ya Ceyhûn mu nedir bu?

Teshîr eder ulvîleri hâkîleri çeşmin
Efsâne mi söyleştiği efsûn mu nedir bu?

Hûrîleri raksa getirir nazlı hırâmın
Tûbâ mı yahud kâmet-i mevzûn mu nedir bu?

Saf-beste bu müjgân-ı ciğer-dûz ile kasdın
Ey gamze Hülâgû gibi şeb-hûn mu nedir bu?

Fem nokta-i vahdet mi hakîkatte? Pek a'lâ!
Yâ harf-i mecâzîde aceb nûn mu nedir bu?

59 Âsâr, 40; Mektûbât, 121.

Câm-ı Cem'i leb-rîz-i neşât eyleyen âyâ
Sahbâ mı ya aks-i leb-i gülgûn mu nedir bu?

Âh eyliyor âheste işittim o perîyi
Kendi gibi bir âfete meftûn mu nedir bu?

Bir râst-reviş er de mi yoktur diyeceksen
Hep halk-ı cihân peyrev-i gerdûn mu nedir bu?

Bir gün olur elbet yine sâhil-res-i maksûd
Fûlk-i dilimiz ye's ile meşhûn mu nedir bu?

Âh eylese âlem yanar ednâ şererinden
Sırrı'nın aceb sînesi kânûn mu nedir bu?

Bülbül gibi oldun yine ey hâme tarab-zâ
Bilmem eser-i feyz-i Trabzon mu nedir bu?⁶⁰

31 Kânûn-ı sâni 95

5

Zâlimlere mehl olmasa matlûb-ı İlâhî
Bir demde yıkar âlemi mazlûmların âhi

Zâhirde nihân cân gibi cânânımız ammâ
A'yân-ı mazâhirde ayân vechi kemâhî

Ser-tâ be-kadem nûr-ı mücessemsin efendim
Teşbih edemem gün yüzüne gökdeki mâhi

Lâzım değil âşıklarına hatt-ı hümayûn
Kâfî bize cân vermeğe bir emr-i şifâhî

Câma biricik la'l-i nemek-rîzi dokunsa
Mey içmenin olmaz idi vallâhi günâhî

Her bir gazelim böyle nev-üslûb olamazdı
Evsâfın eğer olmasa gayr-i mütenâhî

Mecnûn gibi lâ-kayd olur erbâb-ı muhabbet
Âkilleredir Sırrı o emr ile nevâhî⁶¹

20 Kânûn-ı sâni 1295

⁶⁰ Âsâr, 41-42; Mektûbât, 122-23.

⁶¹ Mektûbât, 125; Âsâr, 45.

6

Öp leb-i cânânı ağzından uzûbet damlasın
Her sözünden dem-be-dem şehd-i letâfet damlasın

Var mıdır âlemde bir meh-pâre cânânım gibi
Ruhlarından ân-be-ân nûr-ı sabâhat damlasın

Beste-i la'l-i şeker-bârındadır âb-ı hayât
Çeşme-sâr-ı Hızr'dan isterse şerbet damlasın

Tâb-ı meyle kelle-germ et sâkî-i gül-çehreyi
Âteşin ruhsârından hûy-ı nezâket damlasın

Sırrı demdir yâre nakl-i mâcerâ et sen yine
Hûn-ı nâ-hak gamzesinden bî-nihâyet damlasın⁶²

1285

7

Gerçi güzelim sûret-i zâhirde nihânsın
Ammâ ki hep a'yân-ı mazâhirde ayânsın

Hak bu ki perîlerde de yok sendeki işve
Sen sûret-i insânda meğer hûr-ı cinânsın

Bir mûyçe-i zülfüne değmez yeki dünyâ
Bu hüsn ile hakka bedel cân u cihânsın

Cânân der iken cânıma kasd ettin a kâfir
Bildim seni kattâl-ı cihân âfet-i cânsın

Mümkün mi ki Sırrî de ola rü'yete tâkat
Sen dîde-i hurşîde bile hîre-resânsın⁶³

8

Ruh-ı zîbâ-yı pür-tâbın mücessem nûrdur gûyâ
Tecellî-zâr-ı âşık nûr-ı nâr-ı Tûr'dur gûyâ

Tecellî-i cemâlinle gönül ser-mest-i hayrettir
Eğerçi sûret-i zâhirde ondan dûrdur gûyâ

62 Âsâr, 45; Mektûbât, 126.

63 Âsâr, 47-48; Mektûbât, 129.

Değildir mûy-ı gîsû serpil en ruhsâr-ı âl üzre
Gül-i rengine kaplı ferve-i semmûrdur gûyâ

Değil şeb rûz-ı rûşen sensiz ey meh-pâre çeşiminde
Zalâm-ı vahşet-ender-vahşet-i deycûrdur gûyâ

Kudûm-i nev-arûs-ı zîver-endûd-ı hayâlinle
Bu şeb dil-hâne-i târîkimiz pür-sûrdur gûyâ

Kalipso'lar dahi el-hak olur hayrân-ı güftârı
Kemâlât-ı sühanda hâcesi Mentor'dur gûyâ

Görenler nâgehân ol duhter-i pâkîzeyi Sırrî
Sanırlar şekl-i insânda melek yâ hûrdur gûyâ⁶⁴

1284

9

Gün çerâğında bakın Allâh bir kalmaz fürûg
Gün yüzün tuttukça mihr-i âlem-ârâdan yana

Sen akıp gittikçe ol dâmen çekip ser-keşlenir
Akma ey eşk-i revân ol serv-i bâlâdan yana

Sen görürdün cûşîş-i eşk-i dem-â-dem neydiğin
Ey gözüm nûru yolun düşse bu deryâdan yana

Nâle-i vâ hasretâdır aks eden sanma kemân
Gel kulak tut sevdiğim Sırrî-i şeydâdan yana

İşte hâlim gör ilet yâre peyâm-ı hasretim
Ger geçersen ey sabâ kûy-ı dil-ârâdan yana⁶⁵

1285

10

Tâk-ı ebrû-yı bütân mihrâb u minberdir bana
Bang-i mestân na'ra-i Allâhu ekberdir bana

Deyr ü mescid ikisi indimde yeksândır benim
Ka'betü'l-ulyâ mücerred vech-i dilberdir bana

⁶⁴ Âsâr, 48-49; Mektûbât, 129-130.

⁶⁵ Âsâr, 51; Mektûbât, 133.

Âlem-i bâlâda seyr eyler sürûş-ı fikretim
Arş u ferş ü lâ-mekân cümle müsahhardır bana

Bir perî-peyker olur her demde onda cilveger
Sanki mir'ât-ı dilim deyr-i musavverdir bana

Müşteri oldum yine bir âfitâb-ı nâza kim
Zülfü çenber, hâli ahter, rûyu hâverdir bana

Gerd-i râhın tûtiyâ-yı çeşm-i cân etsem n'ola
Zerre-i hâk-i deri iksîr-i ahmerdir bana

Sırrı tîh-i aşk-ı Hak'ta sanma ser-gerdân beni
Hızır hem-dem dâimâ tevfiik rehberdir bana⁶⁶

1281

11

Vîrâne gönlümü nazarınla şen eyledin
Bir bedr-i tâmsın ki şebi rûşen eyledin

Reşk-i ruhunla lâlelerin bağı hûn idi
Sen gâlibâ bugün sefer-i gülşen eyledin

Tîr-i nigâh-ı âşık ile zahmdâr olur
Andan mı rûyuna hattını cevşen eyledin

Duht-ı rezin ayağın öper pîr-i mey-kede
Sâkî çok erleri sen esîr-i zen eyledin

Rûy-ı nigârdan mı alır rengi sâgarın
Yoksa bu âl u rengi de Sırrı sen eyledin⁶⁷

9 Şubat 97

12

Giren bu kâlîba sanma müsâb olup gidiyor
Gelen bu dehr-i denîye müsâb olup gidiyor

Yıkar esâsını seyl-i havâdis-i eyyâm
Binâ-yı muhkem-i âlem harâb olup gidiyor

⁶⁶ Âsâr, 52-53; Mektûbât, 133.

⁶⁷ Âsâr, 54-55; Mektûbât, 135.

Televvünât-ı şüûn-ı cihâna aldanma
Semer, seçer, beşer, âhir türâb olup gidiyor

Görür müsün nice yükseldi dûdu âhımızın
Bahâr-ı hüsnüne yârin sehâb olup gidiyor

Şarâb-ı işveye doymaz nigâh-ı mahmûru
Bizim de gönümüz ammâ kebâb olup gidiyor⁶⁸

Değildir eşk-i dem-â-dem, erir de cevher-i cân
Akıp ayağına ol servin âb olup gidiyor

Edince âlem-i ma'nâya Sırrı fikrim urûc
Emîn-i vahy-i Hudâ hem-rikâb olup gidiyor⁶⁹

1299

13

Âyet-i nûr okunur mushaf-ı ruhsârında
Sûhan-ı dil-keşi i'câzda Kur'ân'a yakın

Süreti üzre Hudâ Âdemi halk ettiğine
Görmeden mâh-ruhun gelmiyor insana yakın

Eyler izhâr bize sırr-ı fenâ fi'llâhı
Sanma bîhûde olur şu'leye pervâne yakın

Nice şâirle görüşdümse de Sırrî, birisin
Bulmadım Rûhi-i Âgâh gibi cânâ yakın⁷⁰

28 Şubat 98

14

Görmek dilerse kimse birden şeb ü nehârı
Seyr eylesin ruhunda bu zülf-i müşk-bârı

Olsa eğer hırâmân ol sevr-i sîm-endâm
Koymaz gönülde ârâm reftâr-ı dil-şikârı

Nergis mi görmemişler sahrâ-nişîn mi yoksa?
Âhûya benzedenler çeşm-i siyâh-ı yârı

68 Bu beyit İnal'da yoktur (bkz. *a. g. e.*, s. 1703).

69 Âsâr, 55-56; Mektûbât, 135-36; İnal, *a. g. e.*, s. 1703.

70 Âsâr, 56; Mektûbât, 136.

Gül dalına konarken lâle kadeh sunarken
Eyler yine ne hikmet bülbül hezâr zârı

Pîr-i mugân ayakta tutsa o nev-civânı
Elden giderdi fi'l-hâl sûfinin ihtiyârı

Şimdi hamûş bülbül, ekmâmda müstetir gül
Vakt-i bahâr gelsin dinle sen âh u zârı

Sırrı bu heft beyti her kim ederse tanzîr
Mısr-ı kemâlin oldur sultân-ı kâm-kârı⁷¹

15

Zülf ü cebîn-i tâbân leyl ü nehâra benzer
Hatt-ı izâr-ı cânân ebr-i bahâra benzer

Bir nîm-tebessümüyle teshîr eder cihânı
Ol gamze-i sühandân bir dil-şikâra benzer

Çağlar akar dem-â-dem ağlar bu hâle âdem
Gûyâ ki çeşm-i giryân bir çeşme-sâra benzer

Lâle gibi eder mi dâğ-ı derûnun izhâr
Tütmez yanar o pinhân âşık çenâra benzer

Âfâka aks eder hep bang-i hazîn-i yâr
Sırrı o şâh-ı hûbân şöhret-şi'âra benzer⁷²

16

Bir nazar eyle güllere bir ruh-ı âl âli gör
Safha-i în ü ânda kudret-i lâ-Yezâli gör

Hâlî değil bu nükteden cân gözün aç da hâlî gör
Ka'be-i ârifinde nakş-ı ruh-ı Bilâl'i gör

Söyle o şarlatanlara hendese taslayanlara
Var nazar et kovanlara nahledeki kemâli gör

Bak nazar-ı hakîm ile zülf ü cebîn-i dilbere
Nûr-ı hilâli hâlede hâlede yâ hilâli gör

71 Âsâr, 94; İnal, *a. g. e.*, s. 1704.

72 Âsâr, 96.

Çıktı yüze sipâh-ı hat Sırrî sözümde yok galat
Kışver-i hüsn ü ânda korkulan ihtilâli gör⁷³

17

Tâb-ı nigehle oldu gül-i âl âl ruh
Sanma dil-i hezâra eder reng ü âl ruh

Zâhirdir anda nûr-ı tecellî-i zü'l-Celâl
Olmuş ezelde mazhar-ı sırr-ı cemâl ruh

Pür-nükte bir kitâb-ı ledündür şemâili
Bir nüsha-i nefîse-i ibret-meâl ruh

Kudret bulaydı görmeye bir kerre kendini
Benden beter olur idi âşüfte-hâl ruh

Hurşîd-i bî-zevâlidir evc-i melâhatin
Tâb-ı nazarla bulmada Sırrî kemâl ruh⁷⁴

18

Bâde kim seyyâle-i ibrîzdir her katresi
Hem-ayâr-ı nâkıd-ı Tebrîz'dir her katresi

Cür'a-nûşu minnet etmez çarh-ı dúnun mâhına
Çeşme-i hurşîd-i pertev-rîzdir her katresi

Bir yed-i beyzâdan aldım câm-ı feyz-i aşkı kim
Nûr-ı nahl-i Tûr-ı âteş-hîzdir her katresi

Ol meyın sîrâb-ı zevkidir gönüller kim müdâm
Neşve-i cân-bahş ile lebrîzdir her katresi

Sırrı el-hak başkadır keyfiyyet-i sahbâ-yı aşk
Telhdir ammâ ki şevk-engîzdir her katresi⁷⁵

19

Âh alır alsa yine dâdını mazlûmların
Âhdır tesliyet-i hâtırı mağmûmların

73 Âsâr, 98.

74 Âsâr, 99-100.

75 Âsâr, 101.

Subha dek hâline pervânenin ağlar sızlar
Benzer âşıklarına şefkati var mûmların

Trabzon şâirini Sırrı ne mümkün taklîd
Başkadır şîve-i güftârı bu mahdûmların⁷⁶

20

Gülzâr-ı gamın kasr-ı safâsı tenimizdir
Göz göz görünen yara değil revzenimizdir

Şûrîde hezâr-ı nağam-âmûz-ı bekâyız
Kim cennet-i firdevs-i ruhun gülşenimizdir

Bîhûde figân eylemiyor bâğda bülbül
Aşkınla o da dem çekiyor ney-zenimizdir⁷⁷

21

Nikâb-ı zülfünü ref' it ruh için mâhı görsünler
O ruhsâr üzre nûr-ı semme vechullâhı görsünler

Ne var kaldırsan ihsânınla setr-i "*len terânî*"yi
Cemâl-i pâk-i bî-emsâl ü bî-eşbâhı görsünler

Kurulsun bezm-i vahdet, devre çıksın câm-ı lâhûtî
Gelip âşıkların bir kerre resm-i râhı görsünler

Gönül kim mahv-ı mahviyyetle ermiş sırr-ı tevhide
Nasıl zabt eyliyor mülk-i fenâ fi'llâhı görsünler

Dem-i gülbangi hem feyz-i "*nefahtü fthi min rûhî*"
Fem-i kudsî-zebân-ı ârif-i bi'llâhı görsünler

Urup bir na'ra-i cân-sûz-ı "yâ Hak" mâsivâyı yak!
Nedir te'sîr-i âteş-tâb-ı berk-ı âhı görsünler

Olur olmaz mı yarın mazhar-ı gufrânı Allah'ın
Huzûr-ı izzetinde Sırrı-i evvâhı görsünler⁷⁸

76 Âsâr, 103.

77 Âsâr, 104.

78 Âsâr, 112.

22

Çık eyle arz-ı dîdâr bâğ âb u tâb görsün
Çeşm-i sipihri-i devvâr bir âfitâb görsün

İşte hayâl-i cânân çeşmimde muntabı'dır
Bihzâd-ı mu'ciz-âsâr nakş-ı ber-âb görsün

Bînâ değil eliftir, üstünde meddir ebrû
Mushaf mı rûy-ı dildâr âlem kitâb görsün

Kaldır rüsûm-ı nâzı mu'tâd edin niyâzı
Dünyâda yâr u ağıyâr, bir inkılâb görsün

Hiç durma Sırrı eyle sûz-ı derûnu teşrîh
Ömründe rind-i mey-hor laht-ı kebâb görsün⁷⁹

23

Nedir bu ıztırâb-ı kalb hamd olsun refâhın var
Vücûdun yıpratırsan nâbe-câ billah günâhın var

Niçün me'yûs olursun böyle bî-câ hâline şükr et
Cihânda birse zahmın belki bin de hayr-hâhın var

Adû mümkün müdür baş kaldıra pîş-i celâlinde
Cihânı lerze-nâk-i dehşet eyler tîr-i âhın var

Mu'în ü nâsırı doğruların Allah'dır şeksiz
İnanmazsan demek adl-i Hudâ'da iştibâhın var

Ne var eylerse düşmen fitne-i dehr ile istizhâr
Senin kehfü'l-emân-ı Hak gibi püşt ü penâhın var

Dayansın varsın a'dâ-yı kemâlin ehl-i tezvîre
Senin de ilticâgâhın, İlâhın, pâdişâhın var

O âhen-dil nasıl âdil güvâh ister daha bilmem
Ruh-ı zerdin, kan ağlar gözlerin, âteşli âhın var

En ednâ pâyesi bak arş-ı a'lâdan da a'lâdır
Gönül derler sarây-ı sînede bir tahtgâhın var

⁷⁹ Âsâr, 129.

Gönülden dîdeden nerdense artık Sırrî fehm ettim
Harîm-i *lî-ma'allaha* varır bir gizli râhın var⁸⁰

24

Evvel nigâh-ı nâzın aceb dil-şikâr idi
Âhû gözünde sihr-i helâl âşikâr idi

Nûr-ı siyeh mi neydi ruhunda, değildi hâl
Devr-i kamerde bence o bir fitne-kâr idi

İnler dururdu reh-güzerinde bin ehl-i derd
Tîğ-i tegâfûlünle cihân dil-figâr idi

Nâ-kâm idi benim gibi kâm-ı dil isteyen
Ağyâr-ı nâ-bekâr fakat kâmkâr idi

Âhir zuhûr-ı hat ile olmuş halel-pezîr
Ol hüsn-i dil-firûz ki pertev-nisâr idi

Belki olur visâlin ile şimdi kâm-yâb
Sırrî de kim tahassür ile zâr zâr idi⁸¹

25

Fidansın nev-nihâl-i hüsn ü ânsın âfet-i cânsın
Gül âşık bülbül âşıktır sana bir özge cânânsın

Gelip reftâra dünyâyı pür-âşûb eyledin gittin
Yamansın bî-amânsın şûh-ı fettân şûr-ı devrânsın

Yerin vardır gönülde, dîdede gerçi görünmezsin
Ayân içre nihânsın bir perî-zâd-ı melek-şânsın

Beni bezminde mahrûm-ı temâşâ-yı cemâl etme
Gönül pervâne-veş şem'-i ruh-ı tâbânına yansın

Sabâ zülf-i perîşâna dokunsa ey perî! şâne
Olur pür-şerha der "Hayfâ yine kâkül-perîşânsın!"

Aceb hâr-ı elem mi etti Sırrî gönün âzürde
Niçin bülbül gibi subh u mesâ mu'tâd-ı efgânsın⁸²

80 Âsâr, 151-52.

81 Âsâr, 153.

82 Âsâr, 153.

26

Temâyül gösterirsen sevdiğim ağyâra bir yandan
Beni de âkıbet yer bu onulmaz yara bir yandan

Değil bîhûde ayın neş-i envâr etmesi böyle
Rekâbet eyliyor zu'munca o da yâra bir yandan

Seherde bûy-i gülden almak için sâde bir şemme
Bakın bülbül nasıl yaltaklanır bin hâra bir yandan

Beni güm-kerde-râh-ı akl u idrâk eyliyor billâh
O âteş-dâre bir yandan dil-i âvâre bir yandan

Ümîd etmez idim bu vaz'ı Sırrî dil-sitânımdan
Eder seng-i sitemle kalbi pâre pâre bir yandan⁸³

27

Hem mebd'e' vü hem meâd insân
Kalsın mı hafî gümân içinde

Tahsîl-i vukûfa yok mu imkân
Gaflet-kede-i cihân içinde

Perverde olunca cevher-i cân
Neş'etgeh-i kün fekân içinde

Âdem oluverdi ehl-i irfân
Bir demde ferîştegân içinde

.....

Mir'ât-ı vücûd-ı Hak hep a'yân
Pinhân ise de ayân içinde

Âsârı değil midir nümâyân
Hem yerde hem âsumân içinde⁸⁴

28

Lâyık sana baş eğse bedî'-i Hemedânî
Yok zâtına irfânda ne sâñî ne medânî

Kadri bilinir her nerede olsa edîbin
Takdîr eder onu hem e'âlî hem edânî⁸⁵

29 Eylül 95

⁸³ Bu şiir, Paşa'nın damadı Mehmet Ali Aynî'nin bir gazeline cevap ve nazire olarak yazılmıştır. Yazılış sebebi için bkz. Aksüt, *a. g. e.*, s. 46-48.

⁸⁴ Sırrı Paşa, *Rûh*, Ankara, 1303, s. 3, 13.

⁸⁵ *Âsâr*, 50; *Mektûbât*, 131.

29

Ser-tâbe-pây mûları olsun diken diken
Müjgânını o tâze gülün hâra benzedem

Yansın İlâhi cân u dili tâb-ı nazradan
Tâbişte mihr ü mâhı ruh-ı yâra benzedem⁸⁶

1285

30

Ey mefhar-i ins ü cân Muhammed
Sultân-ı cihân-ı cân Muhammed

Fahr eyler ise seninle çok mu
Eflâke bu hâkdân Muhammed⁸⁷

31

Nâmını andıran ancak eseridir kişinin
Eser-i hayrı olan kimsenin ölmez nâmı

Nâmını andıracak bir eseri olmayanın
Kurur asl-ı şecer-i izzeti olmaz nâmı⁸⁸

32

Vasfında ne söylesem ehaksin
Mir'ât-ı Hudâ-nümâ-yı Hak'sın⁸⁹

33

Belki o gâfile sebep-i intibâh olur
Bîçâre âşğın işi hep âh u vâh olur⁹⁰

34

Kıymetli bir güzârı değil mi nigâhının?
Kalbe bu şerhalar sebep-i inşirâh olur⁹¹

86 Âsâr, 52-53; Mektûbât, 133.

87 Ahsenü'l-Kasas mukaddimesinden.

88 Ârâü'l-Milel mukaddimesinden.

89 Ahsenü'l-Kasas mukaddimesinden.

90 Âsâr, 37; Mektûbât, 118.

91 Âsâr, 42; Mektûbât, 123.

35

Gönül bir âyinedir kim her âyine onda
Cemâl-i Hazret-i Sultân-ı Lem-yezel görünür⁹²

36

Süzülmüş şâhbâz-ı gamze-i fettânı gördün mü?
Var ise Sırrı ol murg-ı dil-i nâ-kâma göz dikmiş⁹³

37

Zâtî gerek yüz aklığı yoksa ne eylesen
Olmaz siyâhî-i ezeli şüste âb ile⁹⁴

38

Elbette terahhum eyler bu hâl-i pür-melâle
Manzûr-ı yâr olursa ey Sırrî arz-ı hâlin⁹⁵

39

Kâfî bana bilmek beni hiç bilmesin âlem
Zîrâ büyük âfettir o, şöhret neme lâzım⁹⁶

40

Tîr-i tegâfûlünle gönül şerha şerhadır
Hicrân deminde sanma ki yok intişârımız⁹⁷

41

Süveyiş cedvelini görsün edenler şüphe
Mülteka'l-ebhar eder beri sebâtı kişinin⁹⁸

42

Şebnem değil bu tâbiş-i nezzâreden meğer
Ter döktü subh-dem göricek gül, yanağını⁹⁹

43

Mâh-ı bezm-ârâ değil gök kubbesin tenvîr eden
Nâr-ı aşk âfâkı etti gâlibâ sûzân bu şeb¹⁰⁰

92 Âsâr, 45; Mektûbât, 125.

93 Âsâr, 45; Mektûbât, 126.

94 Âsâr, 45; Mektûbât, 126.

95 Âsâr, 48; Mektûbât, 129.

96 Âsâr, 49; Mektûbât, 130.

97 Âsâr, 51; Mektûbât, 131.

98 Âsâr, 97.

99 Âsâr, 104.

100 Âsâr, 104.